

Dagens Nyheter den 26 april 2000

DN Debatt:

”Vänsterstyret ger oss fler kapitalister”

Assar Lindbeck: Krocken mellan ideologi och verklighet blir problem för regeringssamarbetet.

I mer än tio år har Sverige fortsatt rakt in i ett privatkapitalistiskt system, trots flera vänsterregeringar. Ökningen av antalet rika privatkapitalister har varit speciellt snabb under de år som tre vänsterpartier styr landets. Marxisterna har fått nya bevis för att ideologin inte hinner med den faktiska ekonomiska politiken. Det skriver ekonomiprofessorn Assar Lindbeck. Han noterar också att utsikterna för svensk ekonomi ser ljusa ut även på lång sikt tack vare det modellbyte som inträffat.

När debattörer talar om "den svenska modellen" syftar man på många olika saker. Även om vi begränsar oss till det ekonomiska systemet i Sverige är det fråga om olika modeller under skilda perioder. Schematiskt kan man kanske tala om tre modeller sedan industrialismens genombrott - en under den sekellånga perioden 1870 till 1970, en annan från omkring 1970 till 1985/90 och en tredje modell därefter. (Jag bortser från de speciella förhållanden som rådde under de båda världskrigen.)

Den första modellen kan karakteriseras som en typisk kapitalistisk marknadsekonomi med en liten offentlig sektor. Möjligen kan man urskilja några speciella drag i det svenska ekonomiska systemet under denna period jämfört med andra västländer. Sverige var relativt öppet gentemot världsmarknaden när det gäller varuhandel, kapitalimport och arbetskraftsexport. De offentliga utgifternas andel av BNP var endast mellan hälften och två tredjedelar av genomsnittet för andra västländer.

Inte förrän omkring 1960 hade de offentliga utgifternas andel av BNP kommit upp i samma nivå som i andra västländer, cirka 31 procent. Som vi vet låg den ekonomiska tillväxten i Sverige under denna sekellånga period i internationell topp, tillsammans med Kanada och Japan.

Man kan något grovt säga att Sverige bytte ekonomisk modell i slutet av 60-talet och början av 70-talet. Den snabba expansionen av den offentliga sektorn ledde småningom till offentliga utgifter på mellan 60 och 70 procent av BNP. Även om man tar hänsyn till olikheter i hur bidrag till hushåll beskattas i olika länder kom Sverige att internationellt sett ligga mycket högt när det gäller offentliga utgifter.

Marginalskatterna hamnade på nivån 65-75 procent för flertalet heltidsarbetande (om man tar hänsyn till alla slags skatter). Den offentliga sektorn kom att sköta ungefär hälften av sparande och kreditgivning i landet.

Lönestrukturen jämnades ut dramatiskt. Företagsvinsterna pressades samman mellan stigande lönekostnader och en fast växelkurs, vilket underlättades av att kapitalmarknad och valutamarknad var reglerade. (Vid de tillfällen då processen tenderade att gå ur kontroll

devalverades kronan.)

Den offentliga sektorn centraliserades genom sammanslagningen av kommuner, samtidigt som statens styrning av den kommunala verksamheten förstärktes.

Stabiliseringspolitiken blev alltmer interventionistisk, inte minst genom den aktiva arbetsmarknadspolitiken. Samtidigt fullföljdes försöken att styra bostadsbyggande och industriinvesteringar med hjälp av skatter, subventioner, fysiska regleringar och reglering av kreditströmmar.

Företagssektorn blev mer och mer koncentrerad, delvis som ett resultat av att den statliga politiken gynnade stora företag på de små företagens bekostnad. Stat och LO accepterade stora och starka företag, däremot inte rika ägare - en på lång sikt omöjlig variant av privatkapitalism.

Politiken nådde en slutpunkt då LO och delar av det socialdemokratiska partiet i huvudsak försökte slippa de privata ägarna, genom socialisering av börsföretag med hjälp av löntagarfonder under de fackliga organisationernas kontroll.

Det fanns dock ett par utpräglat marknadsorienterade inslag i den förda politiken också under denna tid av centralplanerings- och regleringstänkande. Regleringen av butikernas öppethållande togs bort och Sverige medverkade till internationella överenskommelser om ökad frihandel.

Vad många medborgare och utomstående iakttagare sätter på plussidan i Sverige under denna "andra" svenska modell är främst större inkomsttrygghet än tidigare och ökad tillgång på utbildning och sociala tjänster. Men här skiljer sig Sverige inte särskilt mycket från andra länder, med undantag för att dessa förmåner hos oss i huvudsak levereras av det offentliga.

De som uppskattar en minskad inkomstspridning kunde dessutom glädja sig åt en utveckling i denna riktning. På minussidan antecknar man en minskad vitalitet i svensk ekonomi, vilket bland annat återspeglas i den välkända eftersläpningen av BNP per person med cirka 20 procent jämfört med andra utvecklade länder från ungefär 1970 till mitten av 90-talet.

Som vi vet inleddes ett nytt modellbyte under senare delen av 80-talet. Det började med avreglering av kreditmarknaden och avveckling av valutaregleringen. Därmed blev det omöjligt att pressa samman företagsvinsterna och att hålla nere kapitalavkastningen i förhållande till andra länder.

Modellbytet fortsatte med 1990-91 års skattereform (föregripet av 1983 års mer modesta förändring i beskattningen), sänkta ersättningsnivåer i socialförsäkringssystemen och en allmän nedskärning av offentliga utgifter. Den offentliga konsumtionen (i huvudsak offentlig tjänsteproduktion) minskade från cirka 30 till 25 procent av BNP. Den offentliga sysselsättningen gick ned från cirka 33 till strax under 30 procent av den totala sysselsättningen i landet. De totala offentliga utgifterna, som i dag ligger kring 58 procent av BNP, tycks vara på väg ned till ungefär samma nivå som vid början av 70-talet, dvs ungefär 55 procent och kanske ännu lägre.

Lönespridningen har ökat sedan mitten av 80-talet och skillnaderna i disponibla inkomster har gått upp (från en internationellt sett sammanpressad nivå), vilket något ökat avkastningen av utbildning och bättre arbetsinsatser. Vinstandelen av nationalinkomsten har stigit och antalet personer med mångmiljonförmögenhet, till och med miljardförmögenhet, har ökat kraftigt. Telemarknad och elmarknader har avreglerats.

Att det successiva modellbytet sedan mitten av 80-talet var förknippat med politiska komplikationer berodde bland annat på att förändringarna gick tvärt emot den socialdemokratiska ideologi och retorik som byggts upp under 60- och 70-talen - och som många borgerliga politiker i praktiken accepterat. Den ganska abrupta omläggningen av politiken, inklusive den nya tonvikten på låg inflation, förstärkte också tillfälligtvis de stora makroekonomiska störningar som inträffade i början av 90-talet. Sverige blev, om än i liten skala, en så kallade "transitionsekonomi", med de ekonomiska och sociala problem som är förknippade med en sådan.

Om framtiden, och eventuella ny modellbyten, kan man bara spekulera. Vi vet ännu inte med säkerhet om den ekonomiska expansionen under de två senaste åren är mer än en traditionell konjunkturuppgång efter den djupa konjunkturkrisen i början och mitten av 90-talet.

Men antag att de ekonomer har rätt som identifierat den svaga ekonomiska utvecklingen i Sverige under perioden 1970 till mitten av 90-talet med det centraliserade och starkt reglerade ekonomiska systemet som då rådde! I så fall bör vi kunna räkna med att utsikterna för svensk ekonomi har förbättrats också i ett mera långsiktigt perspektiv.

Inte minst viktigt är att Sverige i dag har en kapitalmarknad som mer påminner om den anglosaxiska än den kontinentaleuropeiska (det vill säga en öppnare och mindre bankstyrd kapitalmarknad än i flertalet länder på kontinenten).

Möjligheterna har därmed förbättrats både för nyetablering och för växt av små och medelstora företag. Ett stort plus för framtiden är också att företag i Sverige ofta är mindre hierarkiskt organiserade än i flertalet andra länder. Troligen finns det också relativt god inhemsk kompetens på nya teknologiområden.

Kunskaperna i den nya informationsteknologins språk, engelska, är dessutom relativt goda.

Svensk politik är också på väg att inta en mer kritisk inställning än tidigare till karteller och monopol i den privata sektorn. Reaktionerna på EU-kommissionens beslut i Volvo-Scania affären visar dock att politiker och opinionsbildare fortfarande har svårt att inse farorna med stark marknadsdominans av ett enda företag inom landet.

Allmänt sett har Sverige sedan drygt ett decennium varit på väg mot ett mer utpräglat privatkapitalistiskt ekonomiskt system än det som gällde från slutet av 60-talet till omkring 1990.

Det är naturligtvis en smula pikant att ökningen av antalet rika privatkapitalister, inklusive "riskkapitalister", har varit speciellt snabb under de år som tre vänsterpartier styrte Sverige. Svenska marxister har fått en ny illustration till att den "ideologiska överbyggnaden" inte alltid

hinner med förändringarna i produktivkrafter och faktiskt bedriven ekonomisk politik - allra minst när det gäller den egna ideologin.

Men loppet är naturligtvis öppet. Det finns fortfarande hinder på den väg som den nya svenska liberal-kapitalistiska modellen färdas på - fortsatt starkt reglerade arbets- och bostadsmarknader, offentliga tjänstemonopol, en även i dag ganska starkt sammanpressad lönestruktur och höga marginalskatter (i intervallet 60-65 procent för flertalet heltidsarbetande).

Den sammanpressade lönestrukturen, i samspel med höga löneskatter, har skapat stora svårigheter för dem som har svag utbildning ("outsiders") att komma in på arbetsmarknaden. Avkastningen för högre utbildning är fortfarande ganska låg för dem som stannar i landet. Det finns också många hinder kvar för små och medelstora företag.

Alla kan inte lika lätt som ett antal IT-företag, utan redovisad vinst och med nya typer av arbetskontrakt, undgå skattesystemets och arbetsmarknadsregleringarnas vägblock.

Allt detta innebär påtagliga risker för att framgångsrika företag, företagare, riskkapitalister och humankapitalister fortsätter att flytta utomlands. Krocken mellan ideologi och verklighet för vänsterpartier av olika slag kan dessutom småningom leda till interna problem för regeringskoalitionen. Den nya svenska modellen körs i dag på en smal väg med uppenbara svagheter på den vänstra vägbanken.

Assar Lindbeck

* * * * *